

**LUIZA OSSOWSKA
DOROTA JANISZEWSKA**

Politechnika Koszalińska

TYOLOGIA FUNKCJONALNA OBSZARÓW WIEJSKICH W WOJEWÓDZTWIE ZACHODNIOPOMORSKIM

Abstract: Functional Typology of Rural Areas of Zachodniopomorskie Voivodeship.

The main aim of the research was to indicate functional types of rural areas of Zachodniopomorskie Voivodeship, based on socio-economic condition and basics functions. Functional typology was done based on cluster analysis, using synthetic indicators of the development level (demographic conditions level, technical infrastructure level, entrepreneurship and labor market conditions) and basics functions (forestry, agriculture and tourism). In the research data published by the Central Statistical Office of Poland were used. Six types of rural areas were indicate as a result of the analysis.

Keywords: Functional typology, rural areas, Zachodniopomorskie Voivodeship.

Wstęp

Zgadając się z Zawalińską [2009, s. 30] należy podkreślić, że w polskiej literaturze przedmiotu można znaleźć wiele analiz typologicznych obszarów wiejskich, służących różnym celom. Przy czym typologizację należy rozumieć jako sklasyfikowanie badanych jednostek według określonych kryteriów, które umożliwiają uzyskanie w miarę homogenicznych grup.

Ze względu na rozwój społeczno-gospodarczy zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce jest duże. Jest ono zazwyczaj skumulowanym efektem takich czynników, jak: struktura demograficzna, poziom infrastruktury technicznej czy poziom edukacji [Zawalińska 2009, s. 30].

Bański i Stola [2002, s. 15] definiują *funkcje podstawowe*, jako określające związek danego obszaru ze światem zewnętrznym działalności społeczno-gospodarcze, których produkcja nie jest przeznaczona na potrzeby własne producenta lub które obsługują ludność nie związaną zawodowo z danym terenem.

W zakresie pełnionych funkcji obszarów wiejskich w Polsce wyróżnia się funkcje rolnicze, leśne, turystyczno-wypoczynkowe oraz pozarolnicze i inne (przemysłowe, usługowe) [Stola 2004, s. 10].

1. Cel i metody

Głównym celem badań było wskazanie typów funkcjonalnych obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego – uwzględniając ich kondycję społeczno-gospodarczą oraz pełnione funkcje. Typologię funkcjonalną obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego przeprowadzono za pomocą analizy skupień – z wykorzystaniem wskaźników syntetycznych. Do określenia poziomu rozwoju badanego obszaru wykorzystano wskaźniki syntetyczne (wyznaczone na podstawie wskaźników prostych):

- poziom uwarunkowań demograficznych (gęstość zaludnienia, przyrost naturalny na 1000 mieszkańców, saldo migracji na 1000 mieszkańców);
- poziom infrastruktury technicznej (odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej);
- poziom uwarunkowań z zakresu przedsiębiorczości i rynku pracy (jednostki gospodarcze zarejestrowane w systemie REGON na 10 tys. mieszkańców, jednostki nowo zarejestrowane na 10 tys. ludności, liczba osób bezrobotnych zarejestrowanych na 100 osób w wieku produkcyjnym).

Poziom rozwoju zestawiono z podstawowymi funkcjami badanego regionu, reprezentowanymi przez następujące zmienne:

- leśnictwo (lesistość, udział zalesień gruntów nieleśnych w powierzchni obszaru, udział podmiotów sekcji A dział 02 w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych);
- rolnictwo (pogłowie zwierząt w sztukach dużych na 100 ha UR, gospodarstwa rolne na 1000 mieszkańców, udział użytków rolnych w powierzchni gminy);
- turystyka (miejsca noclegowe na 10 km² powierzchni, przeciętny czas pobytu, udział podmiotów sekcji I dział 55 w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych).

W badaniach wykorzystano dane publikowane przez Główny Urząd Statystyczny (Bank Danych Lokalnych) z 2013 r.¹ Zgodnie z terminologią GUS za *obszary wiejskie* przyjęto gminy wiejskie i miejsko-wiejskie z wyłączeniem miast.

W zakresie wskaźników syntetycznych (poziomu uwarunkowań demograficznych, infrastruktury technicznej oraz uwarunkowań z zakresu przedsiębiorczości i rynku pracy) wybrane cechy proste znormalizowano za pomocą tzw. unitaryzacji. Zastosowano następującą formułę [Wysocki, Lira 2003, s. 173–175]:

$$\text{Stymulanty } z_{ij} = \frac{x_{ij} - \min\{x_{ij}\}}{\max\{x_{ij}\} - \min\{x_{ij}\}},$$

¹ Ze względu na brak aktualnych danych dotyczących rolnictwa na poziomie gminnym dane pochodzą z *Powszechnego Spisu Rolnego 2010*.

$$\text{Destymulanty } z_{ij} = \frac{\max_i \{x_{ij}\} - x_{ij}}{\max_i \{x_{ij}\} - \min_i \{x_{ij}\}},$$

Do wyznaczenia wartości wskaźników syntetycznych wykorzystano metodę bezwzorcową, polegającą na uśrednieniu znormalizowanych wartości cech prostych:

$$q_i = \frac{\sum_{j=1}^m z_{ij}}{m},$$

($i = 1, 2, \dots, n$); wartości cechy syntetycznej q_i należą do przedziału $(0, 1)$.

Na podstawie wartości wskaźników syntetycznych, ich średniej arytmetycznej oraz odchylenia standardowego podzielono badane jednostki na pięć klas o różnym poziomie danego zjawiska (odpowiednio: uwarunkowań demograficznych, infrastruktury technicznej oraz uwarunkowań z zakresu przedsiębiorczości i rynku pracy):

- klasa I (poziom bardzo wysoki): $q_i \geq \bar{q} + 1,2 \cdot s_q$,
- klasa II (poziom wysoki): $\bar{q} + 1,2 \cdot s_q > q_i \geq \bar{q} + 0,4 \cdot s_q$,
- klasa III (poziom średni): $\bar{q} + 0,4 \cdot s_q > q_i \geq \bar{q} - 0,4 \cdot s_q$,
- klasa IV (poziom niski): $\bar{q} - 0,4 \cdot s_q > q_i \geq \bar{q} - 1,2 \cdot s_q$,
- klasa V (poziom bardzo niski): $q_i < \bar{q} - 1,2 \cdot s_q$.

W przypadku analizy skupień miarą podobieństwa są odpowiednio określone funkcje podobieństwa. W badaniach zastosowano tzw. odległość euklidesową [Parysek, Wojtasiewicz 1979, s. 21]:

$$d_{ik} = \sqrt{\sum_{j=1}^m (x_{ij} - x_{kj})^2}$$

gdzie:

d_{ik} – odległość pomiędzy i -tym i k -tym obiektem (*dla* $i = k = 1, 2, \dots, n$),

x_{ij} – wartość j -tej zmiennej dla i -tego obiektu (*dla* $j = 1, 2, \dots, m$),

x_{kj} – wartość j -tej zmiennej dla k -tego obiektu.

Funkcja podobieństwa stanowi podstawę przeprowadzania operacji tworzenia skupień na zasadzie grupowania. W pracy wykorzystano metodę tworzenia skupień Warda, polegającą na łączeniu tych skupień, które jako całość zapewniają minimum sumy kwadratów odległości od środka ciężkości nowego skupienia, które tworzą [Parysek, Wojtasiewicz 1979].

2. Poziom uwarunkowań demograficznych

Brodzińska, Borawska i Mościcki [2014, s. 69] wskazują, że znajomość zjawisk i procesów demograficznych ma znaczenie nie tylko dla kształtowania odpowiedniej

polityki demograficznej, ale również w zakresie planowania działań społeczno-gospodarczych.

Jak podkreśla Stanny [2012, s. 181] w odniesieniu do uwarunkowań demograficznych przyjmuje się, że wysoki ich poziom oznacza występowanie takich struktur i procesów demograficznych, które nie prowadzą do niekorzystnych zjawisk, jak m.in. depopulacja, dekoncentracja, emigracja, starzenie się ludności, a które jednocześnie mają znaczne konsekwencje społeczne i gospodarcze dla lokalnych społeczności.

W tab. 1 zamieszczono dane dotyczące wskaźników poziomu uwarunkowań demograficznych obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego ogółem, a także w podziale na klasy reprezentujące różny poziom badanego zjawiska (klasy zaznaczono w ujęciu przestrzennym na ryc. 1). Obszary wiejskie woj. zachodniopomorskiego są dość słabo zaludnione (29 osób na 1 km²), znacznie słabiej niż wynosi średnia dla obszarów wiejskich w Polsce (52 osoby na 1 km²). Jest to związane m.in. ze znacznym zalesieniem powierzchni województwa, a także z przeciętnie rozwiniętą siecią osadniczą.

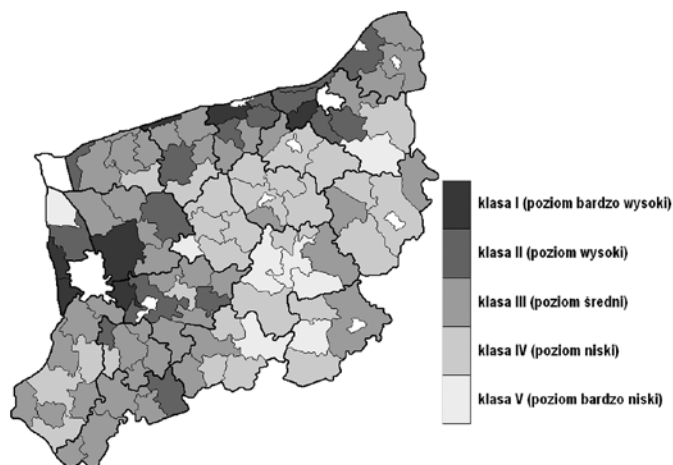
Tabela 1

Wskaźniki cząstkowe poziomu uwarunkowań demograficznych obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego

Wyszczególnienie	Klasa I	Klasa II	Klasa III	Klasa IV	Klasa V	Ogółem
Gęstość zaludnienia na 1 km ²	82,3	38,4	26,6	19,4	13,4	25,0
Przyrost naturalny na 1000 ludności	3,4	2,1	0,6	-0,8	-5,6	0,7
Saldo migracji na 1000 ludności	20,1	4,2	-1,5	-6,3	-6,8	1,3
Średnia wartość wskaźnika syntetycznego	0,6	0,4	0,3	0,2	0,1	0,3
Liczba jednostek	7	16	44	28	8	103

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS (Bank Danych Lokalnych, http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks) (tab. 1–8).

W zakresie przyrostu naturalnego obszary wiejskie woj. zachodniopomorskiego charakteryzują się wartością współczynnika nieco wyższą od średniej dla terenów wiejskich w Polsce (odpowiednio: 0,7 i 0,2). Podobnie kształtuje się sytuacja w zakresie migracji. Ogółem obszary wiejskie badanego województwa mają – tak jak obszary wiejskie w Polsce – charakter napływowy (saldo na terenach wiejskich na poziomie 1,3 w województwie i 2,1 w Polsce), co wynika m.in. z tendencji migrowania ludności miejskiej na tereny podmiejskie, a także przemieszczania się ludności na tereny nadmorskie – bardziej atrakcyjne gospodarczo.

Ryc. 1. Poziom uwarunkowań demograficznych obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS [Bank Danych Lokalnych, http://stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks] (ryc. 1–7).

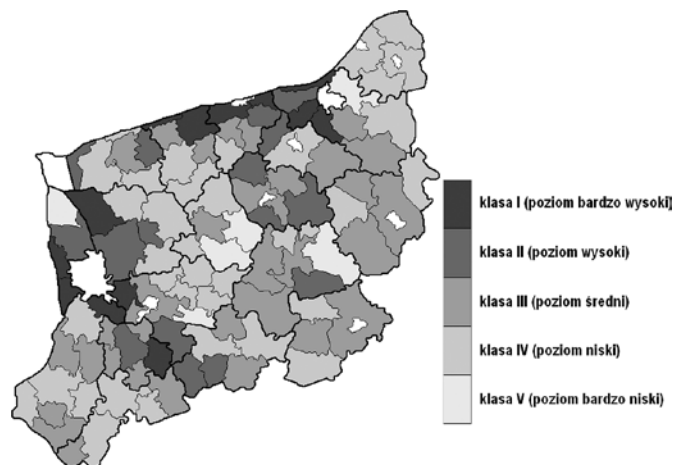
Gminy i obszary wiejskie w klasie I i II charakteryzują się wysokimi wartościami badanych wskaźników. Obszary te są dość gęsto zaludnione z dodatnim przyrostem rzeczywistym, spowodowanym zarówno przyrostem naturalnym, jak i napływem ludności. Są to tereny położone w sąsiedztwie miast, w tym największych – Szczecina i Koszalina, a także gminy nadmorskie. Tereny te są atrakcyjne pod względem społeczno-gospodarczym m.in. przez związek z miastami i z funkcją turystyczną. Natomiast obszary o średnim poziomie czynników demograficznych (klasa III) rozmieszczone są w całym badanym regionie, szczególnie w części północnej i zachodniej. W stosunku do klasy I i II obszary w klasie III charakteryzują się znacznie niższą gęstością zaludnienia oraz przyrostem naturalnym (nadal jednak dodatnim). Najmniej korzystną, ujemną wartością charakteryzuje się współczynnik salda migracji, co świadczy o odpływie ludności.

Tereny o niskim i bardzo niskim poziomie czynników demograficznych (klasa IV i V) zlokalizowane są w środkowej i południowo-wschodniej części regionu. Obszary tych klas cechują się słabiej rozwiniętą siecią osadniczą i dużym udziałem lasów oraz obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogólnej. Dlatego tereny te charakteryzują się słabym stopniem zaludnienia i tendencją do odpływu ludności. Dodatkowo na obszarach tych odnotowano wyraźnie ujemny przyrost naturalny.

3. Poziom infrastruktury technicznej

Poziom infrastruktury jest wskaźnikiem zamożności obszaru i decyduje o warunkach życia ludności [Duczowska-Małysz 1998, s. 79]. Jak podaje Zarębski [2002,

s. 98–99] odpowiednie wyposażenie w infrastrukturę techniczną, szczególnie tę o podstawowym znaczeniu, jest warunkiem niezbędnym aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich. Większe nasycenie infrastrukturą techniczną stwarza podstawy do zainteresowania inwestorów danym obszarem, a także umożliwia zachowanie jakości środowiska.

Ryc. 2. Poziom infrastruktury technicznej obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego

Tabela 2

Wskaźniki cząstkowe poziomu infrastruktury technicznej obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego

Wyszczególnienie	Klasa I	Klasa II	Klasa III	Klasa IV	Klasa V	Ogółem
Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej	95,0	88,4	89,3	81,0	68,8	86,7
Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej	72,9	58,6	50,8	31,9	11,6	48,3
Odsetek ludności korzystającej z sieci gazowej	52,6	29,5	4,6	3,9	0,7	17,9
Średnia wartość wskaźnika syntetycznego	0,8	0,6	0,5	0,4	0,2	0,5
Liczba jednostek	13	16	32	36	6	103

Infrastruktura ma wpływ na wzrost efektywności i konkurencyjności działalności rolniczej i pozarolniczej. Rozwój obszarów wiejskich, spowodowany przejmowaniem przez nie funkcji pozarolniczych, wyznacza kierunek zmian m.in. w infrastrukturze [Chudy 2011, s. 98].

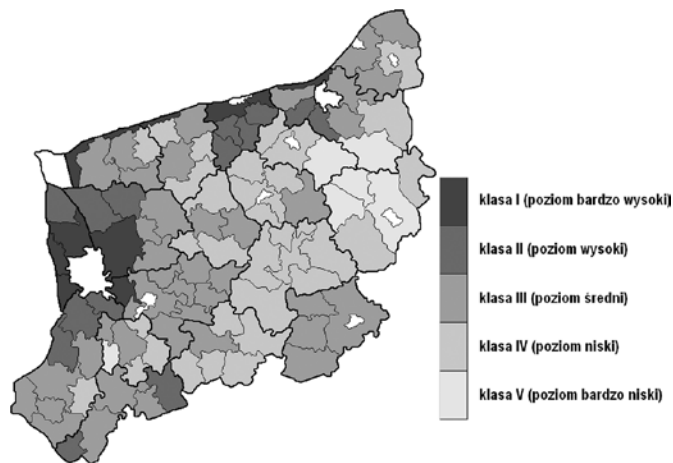
Tabela 2 zawiera wartości poszczególnych wskaźników poziomu infrastruktury technicznej obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego ogółem oraz w podziale na poszczególne klasy (zaznaczone dodatkowo na ryc. 2). W zakresie sieci wodno-kanalizacyjnej sytuacja na obszarach wiejskich woj. zachodniopomorskiego jest znacznie korzystniejsza niż ogółem na wsi w Polsce. W badanym województwie z sieci wodociągowej korzysta prawie 87%, a z kanalizacyjnej 48% mieszkańców terenów wiejskich (w Polsce dla obszarów wiejskich te wskaźniki wynoszą odpowiednio 77% i 31%). Biorąc pod uwagę wskaźnik nasycenia siecią wodociągową, który jest mierzony jej długością na 100 km² powierzchni na obszarach wiejskich, to jest on najniższy w Polsce i wynosi 35 km/100 km² przy średniej krajowej 77 km/100 km². Jednak należy podkreślić, że wynika to przede wszystkim z niskiej gęstości zaludnienia regionu i nie wpływa na odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej. Natomiast wskaźnik nasycenia siecią kanalizacyjną wynosi 21 km/100 km² przy średniej krajowej 26 km/100 km² i również jest jednym z najniższych w Polsce (11. miejsce). W przypadku badanego województwa nasycenie infrastrukturą wodno-kanalizacyjną związane jest m.in. z funkcją turystyczną. Nadmorskie gminy turystyczne (klasa I) zaliczane są do bogatych, a dodatkowo chcąc sprostać coraz większym wymaganiom turystów prowadzą liczne inwestycje w infrastrukturę techniczną. Mimo dokonywanych w regionie inwestycji stosunek sieci kanalizacyjnej do wodociągowej jest niekorzystny i wynosi 60,3%, jednak należy zwrócić uwagę, że wartość ta daje województwu 2. pozycję w kraju, dla którego średnia wynosi zaledwie 34%. Natomiast odsetek korzystających z sieci gazowej na obszarach wiejskich woj. zachodniopomorskiego jest niższy niż ogółem na wsi w Polsce (odpowiednio 18% i 22%). Warto podkreślić, że w badanym regionie w klasie V – o bardzo niskim poziomie infrastruktury technicznej – znalazło się tylko sześć badanych jednostek.

4. Poziom uwarunkowań z zakresu przedsiębiorczości i rynku pracy

Jak podają Sikorska-Wolak i Krzyżanowska [2010, s. 39] znaczenie przedsiębiorczości w rozwoju społeczno-gospodarczym sprawia, że staje się ona coraz częściej przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych, nie tylko z zakresu ekonomii, ale i socjologii czy etyki [Sikorska-Wolak, Krzyżanowska 2010, s. 39]. Znaczenie przedsiębiorczości w rozwoju społeczno-gospodarczym jest wielopłaszczyznowe. Jej rozwój napędza koniunkturę, wpływa pozytywnie na sytuację na rynku pracy.

Kłodziński [2010, s. 69] podkreśla, że problem bezrobocia na obszarach wiejskich to wynik splotu różnych czynników, m.in. przypisania rolnictwu najważniejszej roli w rozwoju wsi. Tymczasem przedsiębiorcy stają się bardzo ważnym czynnikiem rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich. Przy czym władze lokalne powinny szczególnie uwagę poświęcać rozwojowi małej przedsiębiorczości, ponieważ pojawienie się

dużego inwestora, który utworzy jednocześnie wiele nowych miejsc pracy zdarza się tylko w nielicznych gminach, zwykle o atrakcyjnym położeniu.

Ryc. 3. Poziom uwarunkowań z zakresu przedsiębiorczości i rynku pracy obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego

Tabela 3

Wskaźniki cząstkowe poziomu uwarunkowań z zakresu przedsiębiorczości i rynku pracy obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego

Wyszczególnienie	Klasa I	Klasa II	Klasa III	Klasa IV	Klasa V	Ogółem
Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	2062,7	935,1	727,2	647,0	568,5	901,0
Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności	198,5	99,0	79,3	68,1	56,2	92,0
Bezrobotni zarejestrowani na 100 osób w wieku produkcyjnym	8,6	9,0	11,7	15,5	18,5	11,2
Średnia wartość wskaźnika syntetycznego	0,6	0,4	0,3	0,2	0,1	0,3
Liczba jednostek	11	14	40	32	6	103

Dane dotyczące przedsiębiorczości i rynku pracy na obszarach wiejskich woj. zachodniopomorskiego zamieszczono w tab. 3 i na ryc. 3. Należy podkreślić, że poziom przedsiębiorczości mierzony liczbą podmiotów gospodarczych na 10 tys. ludności na terenach wiejskich badanego województwa (901) jest wyższy niż na terenach wiejskich w Polsce ogółem (710). Podobnie, liczba jednostek nowo zarejestrowanych na 10 tys. ludności (odpowiednio: 92 na obszarach wiejskich woj. zachodniopomorskiego oraz

71 na obszarach wiejskich w Polsce). Główną przyczyną należy upatrywać w przewadze funkcji turystycznej w północnej części badanego regionu. Wykorzystywane turystycznie tereny nadmorskie województwa wiążą się z dużą liczbą przedsiębiorstw – szczególnie tych małych, prowadzonych przez osoby fizyczne. Dominują jednostki gospodarcze w zakresie zakwaterowania i gastronomii.

Z kolei poziom bezrobocia wyrażony udziałem osób bezrobotnych zarejestrowanych wśród osób w wieku produkcyjnym, okazał się w analizowanym regionie wyższy niż ogółem na obszarach wiejskich w Polsce (odpowiednio: 11,2 wśród mieszkańców wsi w woj. zachodniopomorskim oraz 9,8 wśród mieszkańców wsi w Polsce). Ta sytuacja jest z kolei spowodowana dość trudnymi warunkami na rynku pracy obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego w środkowej i południowo-wschodniej części regionu.

Najkorzystniejszą sytuację w zakresie przedsiębiorczości i rynku pracy (klasa I i II) odnotowano w okolicach największych ośrodków miejskich regionu i w pasie nadmorskim. Duże miasta zwykle wiążą się z większym rynkiem pracy i możliwościami rozwoju różnych form przedsiębiorczości. Podobnie, tereny turystyczne dają wiele możliwości w zakresie przedsiębiorczości i zatrudnienia. W badanym regionie słabą kondycją przedsiębiorczości i rynku pracy charakteryzują się tereny w środkowej i południowo-wschodniej części. Są to tereny zalesione, ze znacznym udziałem obszarów prawnie chronionych, o słabo rozbudowanej sieci osadniczej.

5. Leśnictwo

Specyfiką leśnictwa – podobnie jak rolnictwa – jest powierzchniowe rozmieszczenie i związek z ziemią. Stąd terytorialne i funkcjonalne powiązanie z gospodarką wiejską. Należy również podkreślić, że leśnictwo spełnia nie tylko funkcje przyrodnicze, ale także kulturowe [Bański, Stola 2002, s. 15; Grykień 2009, s. 83].

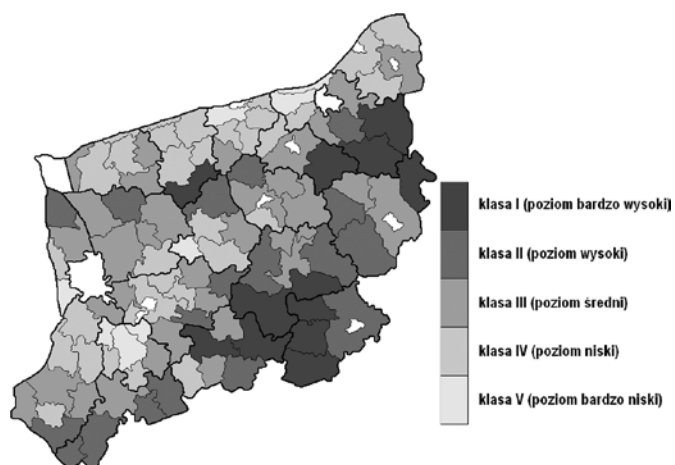
W ostatnim czasie powiększaniu obszarów leśnych w Polsce służy zalesianie gruntów rolnych o niskiej przydatności dla rolnictwa. Zalesienie wpływa korzystnie na ekonomiczną wartość takich gruntów, sprzyja również utrzymaniu i wzmocnieniu ekologicznej stabilności obszarów [Biczkowski, Głaz 2012, s. 212].

Tabela 4 zawiera wskaźniki z zakresu funkcji leśnej na obszarach wiejskich woj. zachodniopomorskiego, zarówno ogółem, jak i w podziale na klasy (ryc. 4). W badanym województwie lasy zajmują niemal 37% powierzchni obszarów wiejskich. Jest to jedno z bardziej zalesionych województw w kraju. Pod zalesienia w 2013 r. przeznaczono 0,01% powierzchni (podobnie jak na obszarach wiejskich w kraju). Podmioty gospodarcze w zakresie leśnictwa i pozyskiwania drewna stanowią prawie 3% ogólnej liczby podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON, czyli ponad dwukrotnie więcej niż ogółem na obszarach wiejskich w kraju (1,4%).

Tabela 4

Wskaźniki cząstkowe poziomu funkcji leśnej obszarów wiejskich
woj. zachodniopomorskiego

Wyszczególnienie	Klasa I	Klasa II	Klasa III	Klasa IV	Klasa V	Ogółem
Lesistość	52,9	46,4	36,0	20,9	7,9	36,7
Udział zalesień gruntów nieleśnych w powierzchni gminy	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Udział podmiotów sekcji A dział 02 (leśnictwo i pozyskiwanie drewna) w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych	13,1	7,0	3,9	1,4	0,2	2,9
Średnia wartość wskaźnika syntetycznego	0,5	0,3	0,2	0,1	0,0	0,2
Liczba jednostek	12	18	33	32	8	103

Ryc. 4. Poziom czynników z zakresu funkcji leśnej obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego

Funkcja leśna dominuje w pasie wschodnim i południowo-wschodnim regionu (klasa I i II). Są to tereny zalesione, a także ze znacznym udziałem obszarów prawnie chronionych (szczególnie na południowym wschodzie). Najmniej korzystna sytuacja w zakresie funkcji leśnej charakteryzuje pas nadmorski województwa, a także obszary typowo rolnicze (powiat pyrzycki). Są to tereny słabo zalesione, a to właśnie lesistość jest podstawą rozwoju tej funkcji.

6. Rolnictwo

W ostatnich latach wiele dyskutuje się na temat wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, oznaczającego dywersyfikację ekonomiczną. Jednak rolnictwo nadal pozostaje jedną z najważniejszych funkcji terenów wiejskich. Warto podkreślić, że rolnictwo jest układem złożonym, w którym łączą się zależności odnoszące się do różnych płaszczyzn życia ekonomicznego, kulturowego i przyrodniczego [Kania 2011, s. 11].

Kołodziejczak [2003, s. 58] przyjmuje, że rozwój obszarów wiejskich w Polsce nadal jest zależny od stanu, kierunku i dynamiki przemian w rolnictwie. Jednak autorka podkreśla, że specyficzne prawidłowości konsumpcji żywności (prawo Engla), poprawa sprawności gospodarowania, przejawiającego się w uproszczeniach produkcji rolnej, mechanizacji i chemizacji oraz wzrost skali jednostek produkcyjnych leżą u podstaw stałego zmniejszania się udziału rolnictwa w gospodarce narodowej, a także regionalnej.

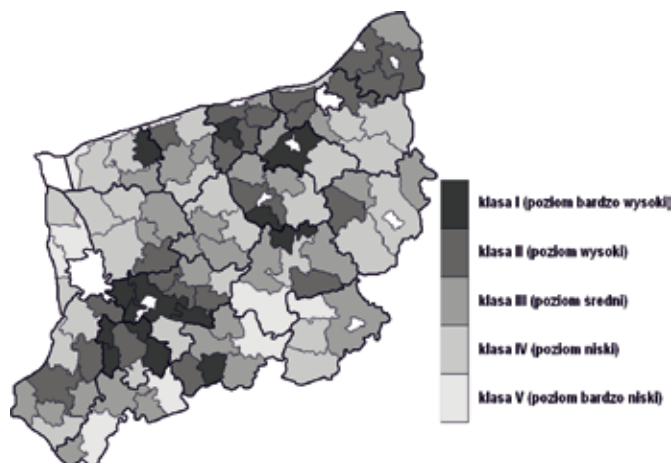
Tabela 5

Wskaźniki cząstkowe poziomu funkcji rolnej obszarów wiejskich*
woj. zachodniopomorskiego

Wyszczególnienie	Klasa I	Klasa II	Klasa III	Klasa IV	Klasa V	Ogółem
Pogłowie zwierząt w sztukach dużych (SD) na 100 ha UR	68,2	29,5	20,3	24,6	11,8	27,9
Gospodarstwa rolne na 1000 mieszkańców	103,5	73,8	60,3	42,3	21,5	48,8
Udział UR w powierzchni gmin	61,1	58,7	46,0	31,7	20,3	41,9
Średnia wartość wskaźnika syntetycznego	0,5	0,4	0,3	0,2	0,1	0,3
Liczba jednostek	13	23	29	28	10	103

* ze względu na ograniczoną dostępność dane dotyczą gmin wiejskich i miejsko-wiejskich

W tab. 5. zamieszczono wskaźniki z zakresu funkcji rolnej obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego – ogółem i w podziale na poszczególne klasy reprezentujące różny poziom tej funkcji (ryc. 5). Wartości wszystkich wskaźników w woj. zachodniopomorskim są niższe niż ogółem w kraju. Wynika to z cech charakterystycznych rolnictwa w badanym regionie, takich jak m.in. relatywnie niewielki udział użytków rolnych w powierzchni, a także wyższa średnia wielkość gospodarstw rolnych.

Ryc. 5. Poziom czynników z zakresu funkcji rolnej obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego

Obszary typowo rolnicze (klasa I i II) położone są w południowo-zachodniej (okolice Pyrzyce) i północno-wschodniej (okolice Kołobrzegu, Świdwina, Białogardu, Koszalina i Sławna) części regionu. Znaczny wpływ na taką sytuację mają korzystne uwarunkowania naturalne, a szczególnie glebowe. Obszary o niskim i bardzo niskim poziomie funkcji rolniczej (klasa IV i V) zlokalizowane są w pasie wschodnim i południowo-wschodnim (gdzie dominują lasy i obszary prawnie chronione), a także w pasie północno-zachodnim (gdzie przebiega tor wodny Szczecin – Świnoujście).

7. Turystyka

W kontekście rozwoju obszarów wiejskich wskazuje się aktywizującą rolę turystyki, przez poszerzenie funkcji lokalnych i zatrudnienie mieszkańców wsi. Turystyka obejmuje wiele różnych usług związanych z innymi rodzajami działalności gospodarczej. Rozwój turystyki wiejskiej jest uwarunkowany różnymi rodzajami polityki społeczno-gospodarczej, które wzajemnie określają kierunki jej rozwoju i uzyskania efektu synergicznego. Duże znaczenie ma polityka regionalna, która jest związana z przestrzenią i sposobem jej wykorzystania [Wiatrak 2010, s. 101].

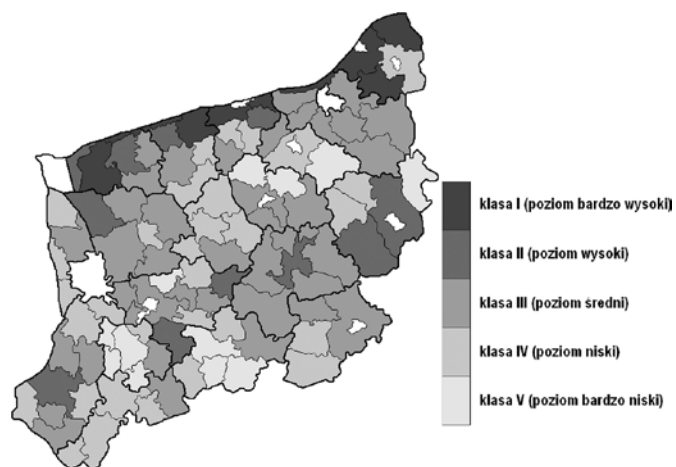
Według Sikorskiej-Wolak [2009, s. 23–24] duże znaczenie w aktywizowaniu społeczności lokalnych powinna mieć turystyka wiejska, szczególnie na obszarach położonych peryferyjnie i terenach o niekorzystnych warunkach gospodarowania w rolnictwie, na których produkcja rolna jest utrudniona ze względu na niekorzystne dla jej rozwoju warunki glebowo-przyrodnicze (obszary nizinne) i ukształtowanie terenu (obszary górskie), a także na terenach szczególnie cennych przyrodniczo,

zajmujących wysoką pozycję w krajowym i międzynarodowym systemie obszarów chronionych [Sikorska-Wolak 2009, s. 23–24].

Tabela 6

Wskaźniki cząstkowe poziomu funkcji turystycznej obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego

Wyszczególnienie	Klasa I	Klasa II	Klasa III	Klasa IV	Klasa V	Ogółem
Miejsca noclegowe całoroczne na 10 km ² powierzchni	260,2	0,3	2,4	1,7	0,0	31,2
Przeciętny czas pobytu	8,3	6,4	3,1	0,5	0,0	6,3
Udział podmiotów sekcji i dział 55 (zakwaterowanie) w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych	26,8	3,0	1,1	1,0	0,0	6,6
Średnia wartość wskaźnika syntetycznego	0,5	0,2	0,1	0,0	0,0	0,1
Liczba jednostek	10	11	39	31	12	103

Ryc. 6. Poziom czynników z zakresu funkcji turystycznej obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego

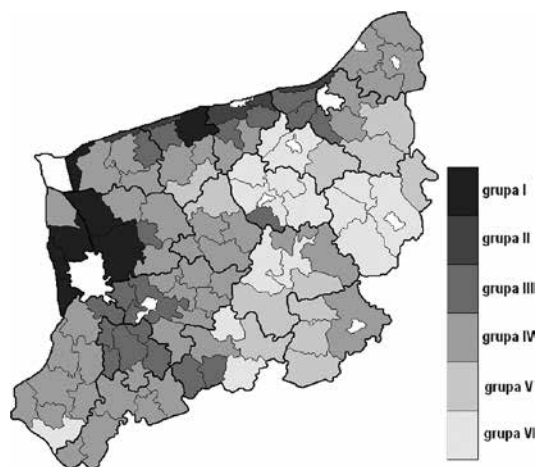
Tabela 6 zawiera dane dotyczące funkcji turystycznej na obszarach wiejskich woj. zachodniopomorskiego ogółem oraz w podziale na klasy o różnym poziomie tej funkcji (ryc. 6). Mimo że nie cały badany obszar ma charakter turystyczny, odnotowano znacznie wyższe wartości poszczególnych wskaźników niż dla obszarów wiejskich w Polsce ogółem. Na 10 km² powierzchni terenów wiejskich woj. zachodniopomorskiego przypada ponad 31 całorocznych miejsc noclegowych, których liczba w sezo-

nie rośnie ponad trzyipółkrotnie. Przeciętny czas pobytu turysty w badanym regionie to ponad 6 dni, co oznacza, że przeważają pobyty dłuższe, nie weekendowe. Wysoki jest również odsetek podmiotów w zakresie zakwaterowania w liczbie podmiotów gospodarczych.

Ze względu na uwarunkowania naturalne w badanym regionie tereny typowo turystyczne koncentrują się oczywiście w pasie nadmorskim (klasa I), a także w pasie pojeziernym (klasa II) – Pojezierze Drawskie, Myśliborskie, Szczecineckie. Natomiast obszary w centralnej i południowej części regionu w zasadzie w ogóle nie są związane z funkcją turystyczną (klasa IV i V).

8. Typy funkcjonalne

W wyniku analizy skupień, opartej na wskaźnikach z zakresu poziomu rozwoju oraz funkcji podstawowych, uzyskano sześć typów obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego (ryc. 7, tab. 7 i 8).

Ryc. 7. Typologia funkcjonalna obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego

Grupa I to dobrze rozwinięte obszary wiejskie zróżnicowane funkcjonalnie. Skupienie to tworzy 7 gmin i obszarów wiejskich położonych w bezpośrednim sąsiedztwie Szczecina oraz na Wybrzeżu. O ich zintegrowanym charakterze zdecydowały wysokie wartości wskaźników z zakresu czynników rozwoju. Tereny te cechują się bardzo wysokim poziomem zarówno czynników demograficznych, infrastruktury technicznej, jak i przedsiębiorczości i rynku pracy. Na tle pozostałych skupień grupa I wyróżnia się pod względem rozwoju demograficznego. Są to tereny zdecydowanie napływowe, a te pozytywne tendencje ludnościowe wzmacnia również dodatni przyrost naturalny. Pod względem funkcjonalnym obszary grupy I są zróżnicowane. Znalazły się tu zarówno tereny turystyczne (Międzyzdroje, Trzebiatów, Stepnica nad Zalewem Szczecińskim),

jak i obszary pod bezpośrednim oddziaływaniem Szczecina (Dobra, Kołbaskowo, Police, Goleniów), stanowiące zaplecze miasta pod względem mieszkaniowym i rozwoju przedsiębiorczości.

Tabela 7

Wskaźniki cząstkowe poziomu czynników demograficznych, infrastruktury technicznej oraz przedsiębiorczości i rynku pracy według typów funkcjonalnych obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego

Wyszczególnienie	Typ I	Typ II	Typ III	Typ IV	Typ V	Typ VI
Poziom czynników demograficznych	0,5	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2
ludność na 1 km ²	58,7	70,0	36,6	24,5	13,3	19,6
przyrost naturalny na 1000 ludności	2,7	0,7	0,1	0,5	-0,9	-1,4
saldo migracji na 1000 osób	16,8	0,1	3,2	-1,7	-8,5	-5,9
Poziom infrastruktury technicznej	0,7	0,7	0,6	0,4	0,4	0,5
odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej	88,9	84,2	91,8	83,6	82,4	86,6
odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej	65,1	89,3	56,0	30,5	41,1	59,9
odsetek ludności korzystającej z sieci gazowej	50,2	45,7	29,0	4,3	3,7	5,4
Poziom czynników z zakresu przedsiębiorczości i rynku pracy	0,5	0,7	0,3	0,3	0,2	0,2
podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	1384,7	2698,2	817,2	748,4	594,1	630,9
jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności	135,9	253,6	85,0	83,4	53,3	68,9
bezrobotni zarejestrowani na 100 osób w wieku produkcyjnym	8,0	10,2	12,7	11,8	14,6	16,1

Tabela 8

Wskaźniki cząstkowe funkcji podstawowych według typów funkcjonalnych obszarów wiejskich woj. zachodniopomorskiego

Wyszczególnienie	Typ I	Typ II	Typ III	Typ IV	Typ V	Typ VI
Leśnictwo	0,2	0,1	0,1	0,2	0,5	0,3
lesistość	31,8	21,6	20,4	31,6	55,2	39,1
udział zalesień w powierzchni gminy	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0

Wyszczególnienie	Typ I	Typ II	Typ III	Typ IV	Typ V	Typ VI
udział podmiotów sekcji A dział 02 (leśnictwo i pozyskiwanie drewna) w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych	1,1	0,1	1,6	3,8	13,7	5,6
Rolnictwo	0,2	0,2	0,5	0,3	0,2	0,3
pogłowie zwierząt w sztukach dużych (SD) na 100 ha UR	25,1	12,6	54,7	22,2	14,3	34,4
gospodarstwa rolne na 1000 mieszkańców	25,5	36,3	79,3	61,2	52,5	62,6
udział UR w powierzchni gminy	29,5	33,3	63,1	45,9	27,1	40,3
Turystyka	0,1	0,6	0,1	0,1	0,1	0,1
miejsca noclegowe całoroczne na 10 km ² powierzchni	15,2	481,7	2,4	3,8	0,6	0,7
przeciętny czas pobytu	3,6	6,6	2,1	2,9	1,6	2,4
udział podmiotów sekcji I dział 55 (zakwaterowanie) w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych	4,7	40,4	1,2	1,9	1,3	1,1

Grupę II tworzą dobrze rozwinięte obszary wiejskie z dominacją funkcji turystycznej. Są to gminy nadmorskie (Kołobrzeg, Ustronie Morskie, Mielno, Rewal i Dziwnów). Tereny te charakteryzują się znaczną – jak na obszary wiejskie – gęstością zaludnienia, a także tendencją do rzeczywistego przyrostu ludności (ze względu na dodatni przyrost naturalny i saldo migracji). Gminy i obszary wiejskie w grupie II odznaczają się najwyższym poziomem wyposażenia w podstawową infrastrukturę techniczną. Jest to związane zarówno z zaludnieniem – im więcej ludności, tym większe potrzeby infrastrukturalne, jak i z funkcją turystyczną – są to obszary bogate i samodzielne finansowo, co umożliwia realizację inwestycji infrastrukturalnych. Jednostki w grupie II wyróżniają się ponadto najwyższym poziomem czynników z zakresu przedsiębiorczości i rynku pracy. Szczególnie wysokie wartości odnotowano w zakresie wskaźników przedsiębiorczości. Jest to cecha charakterystyczna obszarów turystycznych, na których większość mieszkańców prowadzi własną działalność gospodarczą – związaną z zakwaterowaniem, gastronomią czy handlem. Wartości poszczególnych wskaźników związanych z funkcją turystyczną są w tej grupie gmin i obszarów wiejskich zdecydowanie najwyższe. Na 10 km² powierzchni przypada ponad 480 całorocznych miejsc noclegowych, przeciętny czas pobytu to niemal tydzień, a w strukturze podmiotów gospodarczych (z wyjątkiem indywidualnych gospodarstw rolnych) 40% to jednostki związane z zakwaterowaniem.

Grupa III to średnio rozwinięte obszary wiejskie z przewagą funkcji rolniczej. Skupienie to utworzyło 19 gmin i obszarów wiejskich. Tereny te charakteryzują się średnim poziomem czynników demograficznych, a także przedsiębiorczości i rynku pracy oraz ponadprzeciętnym poziomem infrastruktury technicznej (szczególnie sieci

wodociągowej). Natomiast w zakresie funkcji rolniczej wszystkie badane wskaźniki w grupie III cechują się najwyższymi wartościami. Pogłowie zwierząt gospodarskich na 100 ha UR to prawie 55 sztuk dużych, na 1000 mieszkańców przypadło 79 gospodarstw rolnych, a użytki rolne zajmują 63% powierzchni. Obszary grupy III zlokalizowane są przede wszystkim w północnej części regionu (m.in. powiat koszaliński, kołobrzeski, a także na południowy-wschód od Szczecina (m.in. powiat stargardzki, pyrzycki, choszczeński). Położenie to jest związane z jakością i przydatnością gruntów – lepszą w tych właśnie rejonach.

Do grupy IV zaliczono średnio rozwinięte obszary wiejskie o zróżnicowanej strukturze. Jest to najbardziej liczne skupienie utworzone przez 45 gmin i obszarów wiejskich. Są to obszary dość słabo zaludnione, z nieznaczną tendencją do odpływu ludności i niewielkim przyrostem naturalnym. Tereny w tej grupie charakteryzują się niskim poziomem infrastruktury technicznej, szczególnie w zakresie możliwości korzystania z kanalizacji i sieci gazowej. Sytuacja w zakresie przedsiębiorczości i rynku pracy jest bardziej korzystna. Ze względu na liczebność tej grupy obszary rozmieszczone są dość równomiernie w całym regionie. W grupie tej nie wyznaczono funkcji dominującej. O zróżnicowanym charakterze funkcjonalnym tych terenów świadczą wartości wskaźników syntetycznych poszczególnych funkcji – zbliżone do wartości średnich. Obszary zlokalizowane w północnej części regionu mają charakter rolno-turystyczny, w południowej i południowo-wschodniej – rolno-leśny.

Grupę V tworzą słabo rozwinięte obszary wiejskie z przewagą funkcji leśnej. W grupie tej znalazło się 12% badanych jednostek. Są to tereny bardzo słabo zaludnione, z ujemnym przyrostem naturalnym i saldem migracji. Ponadto, obszary w tej grupie odznaczają się niskim poziomem infrastruktury i bardzo niskim w zakresie przedsiębiorczości i rynku pracy. Są to tereny zlokalizowane we wschodniej i południowo-wschodniej części regionu. W ich powierzchni znaczny udział mają lasy i obszary prawnie chronione (szczególnie obszary chronionego krajobrazu), co jest czynnikiem ograniczającym możliwości rozwoju społeczno-gospodarczego i decydującym o przewadze funkcji leśnej na tym obszarze.

Grupa VI to słabo rozwinięte obszary wiejskie bez funkcji dominującej. Obszary grupy VI charakteryzują się niekorzystną sytuacją demograficzną, dość niskim poziomem infrastruktury i przedsiębiorczości oraz rynku pracy, m.in. z powodu niskiego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego w ich strukturze funkcjonalnej trudno jest wyodrębnić funkcję dominującą. Tereny te obejmują 15% badanych jednostek i znajdują się głównie w środkowej i wschodniej części regionu.

Zakończenie

Mimo wielu cech wspólnych, zarówno przyrodniczych, jak i pozaprzyrodniczych, obszary wiejskie woj. zachodniopomorskiego są zróżnicowane pod względem pozio-

mu rozwoju oraz pełnionych funkcji. Zgodnie z celem głównym opracowania wskazano sześć typów obszarów wiejskich badanego regionu:

- I. dobrze rozwinięte obszary wiejskie zróżnicowane funkcjonalnie,
- II. dobrze rozwinięte obszary wiejskie z dominacją funkcji turystycznej,
- III. średnio rozwinięte obszary wiejskie z przewagą funkcji rolniczej,
- IV. średnio rozwinięte obszary wiejskie o zróżnicowanej strukturze,
- V. słabo rozwinięte obszary wiejskie z przewagą funkcji leśnej,
- VI. słabo rozwinięte obszary wiejskie bez funkcji dominującej.

Wśród badanych gmin i obszarów wiejskich dominują te o średnim poziomie rozwoju (62%), tereny słabo rozwinięte stanowią 26%, a wysoko rozwinięte 12% wszystkich badanych jednostek. W analizowanym regionie obszary wiejskie typowo turystyczne obejmują 5%, tereny typowo rolnicze 18%, a typowo leśne 12% wszystkich badanych jednostek. Dla większości gmin i obszarów wiejskich nie wyodrębniono funkcji dominującej, ze względu na ich funkcjonalne zróżnicowanie. Należy dodać, że różne typy obszarów wiejskich wymagają zróżnicowanego podejścia do rozwoju na szczeblu lokalnym i regionalnym oraz wyznaczenia różnych strategii rozwoju.

Literatura

- Bański J., Stola W., 2002, *Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce*. Studia Obszarów Wiejskich, t. 3, Komisja Obszarów Wiejskich, Polskie Towarzystwo Geograficzne, Warszawa.
- Biczkowski M., Głaz M., 2012, *Zalesienia gruntów rolnych jako element planowania i kształtowania rozwoju przestrzeni wiejskiej*, [w:] *Planowanie rozwoju przestrzeni wiejskiej*, K. Kurowska i M. Gwiaździńska-Goraj (red.). Studia Obszarów Wiejskich, t. XXIX, Komisja Obszarów Wiejskich, PTG, Warszawa.
- Brodzińska K., Borawska M., Mościcki K., 2014, *Wpływ uwarunkowań demograficznych na sytuację społeczną na obszarach wiejskich*, [w:] *Problemy demograficzne i ich wpływ na rozwój obszarów wiejskich w województwie warmińsko-mazurskim*, M. Borawska, Z. Brodziński (red.). CROW UWM Olsztyn, SDnrROW, Olsztyn.
- Chudy W., 2011, *Rozwój infrastruktury obszarów wiejskich*. Infrastruktura I Ekologia Terenów Wiejskich, Nr 10/2011, PAN, Oddział w Krakowie.
- Duczowska-Małysz K., 1998, *Rolnictwo, wieś, państwo. Wokół interwencji państwa w sferę wsi i rolnictwa*. PWN, Warszawa.
- Grykień S., 2009, *Gospodarka leśna w powiecie kłodzkim z uwzględnieniem unijnych programów wspierających zalesienia gruntów rolnych*, [w:] *Procesy przekształceń przestrzeni wiejskiej*, E. Rydz i R. Rudnicki (red.). Studia Obszarów Wiejskich, t. 17, Komisja Obszarów Wiejskich, PTG, Warszawa.

- Kania J., 2011, *Doradztwo rolnicze wobec wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 2 (64), Centrum Doradztwa Rolniczego, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Poznań.
- Kłodziński M., 2010, *Przedsiębiorczość wiejska na przykładzie województw podlaskiego i warmińsko-mazurskiego*, [w:] *Czynniki rozwoju obszarów wiejskich w gospodarce opartej na wiedzy*, W. Musiał (red.). Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Kraków.
- Kołodziejczak A., 2003, *Rola rolnictwa w perspektywie rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce*, [w:] *Współczesne przekształcenia i przyszłość polskiej wsi*, B. Górz i Cz. Guzik (red.). Studia Obszarów Wiejskich, t. IV, Komisja Obszarów Wiejskich, PTG, Warszawa.
- Parysek J. J., Wojtasiewicz L., 1979, *Metody analizy regionalnej i metody planowania regionalnego*. PWN, Warszawa.
- Sikorska-Wolak I., 2009, *Kształtowanie funkcji turystycznych obszarów wiejskich – potrzeby i możliwości*, [w:] *Turystyczne funkcje obszarów wiejskich*, I. Sikorska-Wolak (red.). SGGW, Warszawa.
- Sikorska-Wolak I., Krzyżanowska K., 2010, *Przedsiębiorczość w ujęciu teoretycznym i w praktyce*, [w:] *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Stan i perspektywy rozwoju*, K. Krzyżanowska (red.). SGGW, Warszawa.
- Stanny M., 2012, *Ocena poziomu rozwoju gmin wiejskich w Polsce pod względem ich charakterystyki demograficznej*, [w:] *Demograficzne uwarunkowania rozwoju gospodarczego*, A. Rączaszek (red.). Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Wydziałowe UE, Katowice.
- Stola W., 2004, *Regionalne zróżnicowanie struktury funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce*, [w:] *Polska przestrzeń wiejska: procesy i perspektywy*, J. Bański (red.). Studia Obszarów Wiejskich, t. 6, Komisja Obszarów Wiejskich, PTG, Warszawa.
- Wiatrak A. P., 2010, *Wpływ polityki regionalnej UE na rozwój turystyki wiejskiej w Polsce*, [w:] *Czynniki rozwoju obszarów wiejskich w gospodarce opartej na wiedzy*, W. Musiał (red.). Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Kraków.
- Wysocki F., Lira J., 2003, *Statystyka opisowa*. Wyd. AR, Poznań.
- Zarębski M., 2002, *Bariery i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich (na przykładzie regionu konińskiego)*. UMK, Toruń.
- Zawalińska K., 2009, *Instrumenty i efekty wsparcia Unii Europejskiej dla regionalnego rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. IRWiR PAN, Warszawa.